

วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

ปีที่ 16 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน 2568

เส้นทางบ้านกุดผึ้งถึงบ้านพลับ กับความสัมพันธ์ของผู้คนใน
เทือกเขาภูพาน

The Route from Ban Kut Phueng to Ban Phlap and
the Interrelations among Communities
in the Phu Phan Mountain Range

ชวลิต อธิปัตยกุล¹ และ ฉัตรวัชร เสนะบุตร^{2*}

Chawalit Atipatayakul and Chatwatchara Senaputra

Received: Nov 01, 2024

Revised: May 19, 2025

Accepted: June 09, 2025

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเส้นทางประวัติศาสตร์จากช่องเขาบ้านกุดผึ้ง ตำบลกุดผึ้ง อำเภอสวรรคคูหา จังหวัดหนองบัวลำภู ถึงบ้านพลับ ตำบลบ้านผือ อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี ในฐานะเส้นทาง ซึ่งมีความสำคัญด้านการขนส่งสินค้า และทรัพยากรทางธรรมชาติ ช่วงพุทธศตวรรษที่ 22-24

¹คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี (Faculty of Humanities and Social Sciences, Udon Thani Rajabhat University)

Email: chawalit_2513@hotmail.com

^{2*}corresponding authors, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี (Faculty of Humanities and Social Sciences, Udon Thani Rajabhat University)

Email: ch.snb1234@gmail.com

โดยใช้วิธีการสำรวจด้านภูมิศาสตร์ วิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดี และวิธีการทางประวัติศาสตร์

จากการศึกษาพบว่า บริเวณเส้นทางจากกุดผึ้งถึงบ้านพลับ เป็นที่ตั้งของชุมชนโบราณ มีความสำคัญในการติดต่อสัญจร ซึ่งพบหลักฐานทางโบราณคดีตามลักษณะศิลปกรรมพื้นถิ่นที่ได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมของล้านช้าง ทั้งมีพัฒนาการในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 เป็นต้นมา บ้านพลับมีความสำคัญในฐานะแหล่งรวมสินค้าก่อนที่จะบรรทุกเกวียน เดินทางต่อไปยังเมืองท่าบ่อ และเมืองเวียงคุก สำหรับช่องเขากุดผึ้งมีความสำคัญในการเป็นช่องทางผ่าน จากสุวรรณคูหาผ่านเข้ามาเชื่อมต่อกับบ้านเมืองในเขตเมืองพาน และพบความสัมพันธ์ของผู้คนในพุทธศตวรรษที่ 22-24 เช่น การบูชารอยพระพุทธรูปบนเขาภูผาแดง และการจัดกิจกรรมตามประเพณีร่วมกัน และความเชื่อในความเป็นชนกลุ่มเดียวกัน ต่อมาได้รับผลกระทบจากภาวะการเมืองภายในของอาณาจักรล้านช้าง และช่วงความขัดแย้งระหว่างเวียงจันทน์กับกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นเหตุให้ชุมชนบริเวณเส้นทางกุดผึ้งถึงบ้านพลับต้องถูกทิ้งร้าง จนกระทั่งบ้านเมืองเข้าสู่ภาวะปกติจึงได้มีการหลั่งไหลของผู้คนกลับเข้ามาตั้งถิ่นฐาน พร้อมฟื้นฟูชุมชนอีกครั้งในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมา

คำสำคัญ: ล้านช้าง เส้นทาง ความสัมพันธ์ของผู้คน รอยพระพุทธรูปภูผาแดง ศิลปกรรมพื้นถิ่น

Abstract

This article aims to study the historical route from the mountain pass at Ban Kut Phueng, Kut Phueng Subdistrict, Suwannakhuha District, Nong Bua Lam Phu Province, to Ban Phlap, Ban Phue Subdistrict, Ban Phue District, Udon Thani Province. This route was significant for the transportation of goods and natural

resources during the 22nd to 24th Buddhist centuries (approximately the 17th to 19th centuries CE). The study employs geographical surveys, archaeological analysis, and historical methodology.

Findings reveal that the area along the route from Ban Kut Phueng to Ban Phlap was home to ancient communities and served as a corridor for travel and communication. Archaeological evidence found along this route exhibits vernacular artistic styles influenced by Lan Xang culture, which developed from the 22nd Buddhist century onward. Ban Phlap functioned as a commercial hub where goods were collected before being transported by ox cart to Tha Bo and Wiang Khuk towns. The mountain pass at Ban Kut Phueng served as a transit route linking Suwannakhuha with towns in the Mueang Phan area. Intercommunity relations during the 22nd to 24th Buddhist centuries were evident in shared worship of the Buddha's footprint at Phu Pha Daeng Mountain, communal traditional activities, and a shared belief in ethnic unity. These communities were later impacted by internal political instability within the Lan Xang Kingdom and the conflict between Vientiane and Rattanakosin, leading to the abandonment of settlements along the route. Following the restoration of peace, people began to return and revive the communities along the route from the early 25th Buddhist century (approximately the 20th century CE) onward.

Keywords: Lan Xang, historical route, intercommunity relations, Buddha's footprint at Phu Pha Daeng, Vernacular art

1. บทนำ

เส้นทางยุทธศาสตร์ หรือเส้นทางการเดินทัพของสยามในสมัยกรุงธนบุรี ยกขึ้นมายังเมืองเวียงจันทน์ และเส้นทางการค้าขายแลกเปลี่ยนที่ถูกกล่าวถึงบ่อยครั้งมากที่สุด และปรากฏหลักฐานชัดเจนในคราวศึกเจ้าอนุเวียงจันทน์ คือ ช่วงระหว่างเส้นทางจากหนองบัวลำภู เส้นทางทุ่งสั้มป่อย ช่องข้าวสาร ซึ่งเป็นพื้นที่ตั้งค่าย ปิดกั้นเส้นทาง ทั้งยังสามารถเชื่อมโยงเส้นทางจนถึงบ้านพลับ เมืองพาน อันเป็นเหตุการณ์สำคัญในช่วงเวลาดังกล่าว ตลอดถึงเป็นพื้นที่ในการรบพุ่งพร้อมทั้งสูญเสียกำลังพลทั้งสองฝ่าย ท้ายสุดฝ่ายเวียงจันทน์ก็ถอนตัวจากพื้นที่การรบกลับไปตั้งรับที่พานพร้าว และเวียงจันทน์ ตามลำดับ ขณะเดียวกันเหตุการณ์ด้านทิศตะวันตก ของเทือกเขาภูพาน และเส้นทางแม่น้ำโขงจากเมืองเชียงคานลงมา ซึ่งมีการกล่าวถึงสถานการณ์ในช่วงนั้นน้อยมาก ทั้งยังไม่มีการศึกษาอย่างจริงจัง อาจเนื่องมาจากมีความสำคัญน้อย

อย่างไรก็ดีหลักฐานจากจดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 เล่ม 3 ฉบับที่ 2 ฉบับที่ 11-12 ประชุมพงศาวดาร เล่ม 10 และเอกสารภาษาไทยลาว ได้แก่ ชีวประวัติพระเจ้าอนุวงศ์ และตามรอยเจ้าอนุวงศ์ รวมถึงเอกสารภาษาลาว เช่น พื้นเวียงสมัยเจ้าอนุวงศ์ สะท้อนให้เห็นว่ามีกำลังพลจากหัวเมืองฝ่ายเหนือของสยามจัดทัพสมทบ และเคลื่อนทัพมาทางเมืองพิชัยโลก (Senmany, 2004, p. 65) เข้าเมืองเลย เมืองเชียงคาน และเมืองโสม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในจดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 กล่าวถึงเคลื่อนพลของฝ่ายเวียงจันทน์มาที่ด่านคำกั้งเพื่อล่าเสียดียง ก่อนแยกไปเมืองโสม (Chronicales of King Rama III, 1987, p. 112) ดังนั้นเส้นทางล่าเสียดียงที่ด่านคำกั้งย่อมต้องมีความสำคัญเชิงยุทธศาสตร์ไม่น้อย เมื่อมีข่าวการเคลื่อนทัพฝ่ายเหนือของสยามยกมาทางทิศตะวันตกของเทือกเขาภูพาน และผ่านเมืองโสมเข้ามา จึงอาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ส่งผลให้กองทัพเวียงจันทน์ ต้องเร่งถอนตัวจากช่องข้าวสาร ก่อนถูกตีขนาบจากกองทัพฝ่ายเหนือของสยามก็เป็นได้ สำหรับเส้นทางการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าแต่เดิม

จึงได้ถูกใช้เป็นเส้นทางยุทธศาสตร์ ซึ่งขอบเขตของด้านคำกลิ้งอาจอยู่บนเส้นทางระหว่างด้านทิศตะวันตก ผ่านช่องเขามายังทิศตะวันออกเข้าเขตเมืองพาน ในบทความที่กล่าวถึงนี้ คือ ช่องเขาจากบ้านกุดผึ้ง ตำบลกุดผึ้ง อำเภอสุวรรณคูหา จังหวัดหนองบัวลำภู ผ่านช่องเขาขาดซึ่งเป็นจุดสิ้นสุดของภูเขา หรือตีนเขา ของเขาภูผาแดง และเทือกเขาภูพานตอนบนพอดี ทั้งยังมีห้วยน้ำโมงไหลผ่าน นับเป็นช่องทางธรรมชาติโดยแท้ จากบ้านกุดผึ้งถึงบ้านนาอ่าง และยังมีเส้นทางแตกแขนงออกไปจนสามารถเชื่อมต่อไปยัง บ้านลาน บ้านหลอด บ้านจำปาโมง บ้านโนนสว่าง ตำบลจำปาโมง ถึงบ้านภูดิน และบ้านพลับ ตำบลบ้านผือ อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี อันเป็นหมุดหมายสำคัญ ของการตั้งถิ่นฐาน อีกทั้งเส้นทางหนึ่ง ที่ผ่านชุมชนต่าง ๆ ดังกล่าวนี เป็นส่วนหนึ่งของเมืองพานในอดีต ที่ตั้งถิ่นฐานรอบเทือกเขาภูพาน และเขาภูพระบาท หรือเป็นพื้นที่ในปริณทลโดยรอบของอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท ซึ่งในพื้นที่ดังกล่าว ซึ่งพบหลักฐานเชิงประจักษ์หลากหลายประการ อาทิ หลักฐานทางโบราณสถาน หลักฐานทางโบราณวัตถุ หลักฐานทางประวัติศาสตร์ และข้อมูลทางมุขปาฐะ รวมถึงหลักฐานด้านนิรุกติศาสตร์ ที่หลากหลายและมีพัฒนาการมาโดยตลอดอย่างต่อเนื่อง

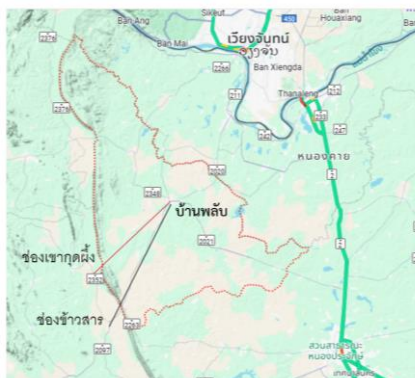

Figure 1 Map showing Khao Kut Phueng Gorge and Chong Khao San to Ban Phlap, updated from Google Maps.

ความสำคัญของเส้นทางกุดผึ้งถึงบ้านพลับนี้ มีข้อบ่งชี้ถึงความสัมพันธ์ของชุมชนทั้งสองฝั่งทิวเขา ซึ่งพบได้จากการตั้งถิ่นฐานของผู้คนฝั่งตะวันตก และฝั่งตะวันออก ที่มีศิลาจารึกที่วัดถ้ำสุวรรณคูหา กับจารึกบ้านหลอดที่กล่าวถึงการกัลปนาที่ดินและเข้าโอกาส นอกจากนี้ ยังพบหลักฐานทางโบราณคดีที่สอดคล้องกับอิทธิพลทางวัฒนธรรมของอาณาจักรล้านช้าง บทความนี้ต้องการสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ของผู้คนในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 22 ถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 ที่ตั้งถิ่นฐานโดยรอบเทือกเขาภูพาน และเขาภูพระบาท โดยมีเส้นทางจากชุมชนบ้านกุดผึ้ง ซึ่งมีที่ตั้งอยู่ฝั่งตะวันตกของเทือกเขา จนถึงชุมชนบ้านพลับด้านตะวันออก สำหรับเส้นทาง ดังกล่าวนี้อยู่ยังสามารถเชื่อมโยงไปยังสู่เมืองท่าบ่อ เมืองพานพร้าว และเวียงจันทน์ เป็นลำดับ โดยผู้เขียนพบว่าชุมชนบ้านพลับมีลักษณะทางกายภาพด้านพื้นที่ สามารถบ่งชี้ถึงความสัมพันธ์ของผู้คน ทั้งในประเด็นการเป็นชุมทาง เป็นตลาด หรือแหล่งรวมสินค้าจากตอนในของพื้นที่ และเป็นชุมชนสำคัญก่อนแยกไปทางตะวันออกเฉียงเหนือมุ่งหน้าสู่เมืองเวียงจันทน์ต่อไป

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาความสำคัญของเส้นทางผ่านช่องเขาบ้านกุดผึ้ง ตำบลกุดผึ้ง อำเภอสวรรคคูหา จังหวัดหนองบัวลำภู ถึงบ้านพลับ ตำบลบ้านผือ อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี
- 2) เพื่อศึกษาลักษณะความสัมพันธ์ของผู้คน ช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 22 ถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 ตามเส้นทางบ้านกุดผึ้ง ตำบลกุดผึ้ง อำเภอสวรรคคูหา จังหวัดหนองบัวลำภู ถึงบ้านพลับ ตำบลบ้านผือ อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี

3. วิธีดำเนินการศึกษา

ใช้วิธีการสำรวจในภูมิภาค (Survey) และวิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) เพื่อศึกษาเส้นทางการค้าจากช่องเขาขาดบ้านกุดผึ้ง ตำบลกุดผึ้ง อำเภอสุวรรณคูหา จังหวัดหนองบัวลำภู ถึงบ้านพลับ ตำบลบ้านผือ อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี ตามเส้นทางหลวงชนบท ระยะทางเฉลี่ย 25 กิโลเมตรวิธีการดำเนินการวิจัยดังนี้

3.1 การสำรวจภูมิภาค (Survey) ด้านภูมิศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ สำรวจเส้นทางสัญจรเชื่อมต่อระหว่างชุมชน พื้นที่บน เขาภูผาแดง และรอยพระพุทธบาทภูผาแดง พร้อมพื้นที่ดินดอนโล่งแหล่งน้ำ พื้นที่พระสงฆ์ตั้งเป็นวัด หรือสำนักสงฆ์ รวมถึงหลักฐานชั้นต้น (Primary Sources) ด้านโบราณสถาน โบราณวัตถุ

3.2 การศึกษาภาคสนาม สัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ การสังเกต และการสำรวจข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนเกี่ยวกับลักษณะการตั้งถิ่นของชุมชน ได้แก่ ผู้อาวุโส ผู้ใหญ่บ้าน พระสงฆ์ และเจ้าหน้าที่พิทักษ์ป่าอุทยาน

3.3 การประเมินหลักฐาน การวิเคราะห์ข้อมูล ตีความหลักฐาน และการเรียบเรียงข้อมูล ใช้การวิเคราะห์และการสังเคราะห์ข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ โดยวิเคราะห์เนื้อหา โดย นำเสนอแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description)

ขอบเขตการศึกษาความสำคัญของเส้นทาง ประกอบด้วย การทบทวนวรรณกรรม การวิเคราะห์ลักษณะภูมิภาค และศึกษาความสัมพันธ์ของผู้คนจากหลักฐานทางโบราณคดี เรื่องราวภูมิหลังของชุมชนที่มีความเชื่อมโยงกัน

ขอบเขตด้านพื้นที่ตามเส้นทางตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2.1 มีจำนวน 16 หมู่บ้าน 3 ตำบล 2 อำเภอ 2 จังหวัด ตั้งอยู่บนเส้นทางตั้งแต่บ้านกุดผึ้ง ตำบลกุดผึ้ง อำเภอสุวรรณคูหา ถึงบ้านพลับ ตำบลบ้านผือ อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี

ขอบเขตกลุ่มเป้าหมาย ตัวแทนกลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ กลุ่มผู้อาวุโสของชุมชน จำนวน 2 คน พระสงฆ์ในชุมชน จำนวน 6 รูป และเจ้าหน้าที่พิทักษ์ป่าอุทยาน จำนวน 3 คน รวม 11 คน ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้อง เป็นผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ ภูมิหลังของชุมชน แหล่งข้อมูล แหล่งปบร่องรอยของโบราณสถาน และโบราณวัตถุที่อยู่ในพื้นที่นี้ติดบุคคล และการนำพาคณะผู้วิจัยเดินทางสำรวจพื้นที่พิทักษ์ป่าของอุทยานแห่งชาติภูผาแดง และภูพระบาท ทั้งนี้ผู้วิจัย ได้ใช้กระบวนการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล สำหรับกรอบระยะเวลาในการศึกษาวิจัยระหว่างเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2565 ถึง เดือนสิงหาคม พ.ศ. 2566

4. กรอบแนวคิด

กรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องทั้งในด้านประวัติศาสตร์ ด้านการศึกษาด้านโบราณคดี และด้านมานุษยวิทยา โดยเฉพาะด้านคติชนวิทยา ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้เป็นลักษณะของสหวิทยาการ รวมถึงการสังเคราะห์ และวิเคราะห์ข้อมูล ที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ของชุมชน ในลักษณะชุมชนบนเส้นทางการค้า และความสัมพันธ์ด้านประเพณีวัฒนธรรม พร้อมจัดลำดับตามช่วงเหตุการณ์ที่ปรากฏในประวัติศาสตร์ โดยมีหลักฐานทางโบราณคดีอันเป็นประจักษ์พยาน ทั้งจากการศึกษา การสำรวจ การค้นพบหลักฐานชั้นใหม่ ๆ ได้แก่ จดหมายเหตุ รัชกาลที่ 3 (2530) ซึ่งเป็นเอกสารที่บอกกล่าวถึงเหตุการณ์ในช่วงเวลาตอนปลายพุทธศตวรรษที่ 24 ว่าด้วยราชการทัพเมืองเวียงจันทน์ เป็นเอกสารชั้นต้นที่มีความสำคัญต่อการวิจัย มีรายละเอียดที่กล่าวถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น โดยมีบันทึกว่าเวลาที่ชัดเจน และกล่าวนามบุคคลที่สำคัญ รวมถึงการบันทึกถ้อยคำของบุคคลทั้งฝ่ายสยาม และฝ่ายเวียงจันทน์ที่ถูกจับระหว่างการตรวจพบ นอกจากนี้ยังมีการกล่าวถึงภูมินามของสถานที่ต่าง ๆ ในระหว่างการเดินทัพ มีเส้นทางเดินทัพที่สำคัญ ทั้งยังปรากฏในเอกสารไทย และเอกสารลาว สำหรับเอกสารลาวที่สำคัญ คือ พันเวียง

สมัยเจ้าอนุวงศ์ (Senmany et al, 2004) ของภาควิชาภาษาลาว-วรรณคดี คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยแห่งชาติ เป็นเอกสารที่สำคัญของลาว ซึ่งบันทึกโดยฝ่ายเวียงจันทน์มีการระบุถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ ระหว่างขึ้นเตรียมการต่อสภาวะการรบพุ่งและกล่าวถึงเหตุการณ์สิ้นสุดของการรบพุ่งของทั้งสองฝ่าย อย่างไรก็ตามเอกสารทั้งสองฉบับนี้ได้ให้ข้อมูลที่สำคัญอันเป็นประเด็นปลีกย่อย แต่อาจส่งผลกระทบที่สำคัญต่อการตัดสินใจของแม่ทัพทั้งสองฝ่าย

ด้านเอกสารเกี่ยวกับจารึกซึ่งพบในพื้นที่วิจัย ได้แนวคิด จากการศึกษาของธวัช ปุณโณทก (Punnotak, M.P.P., pp. 92-98) พบว่าศิลาจารึกเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญ อันสามารถบอกเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว ที่ระบุรายละเอียดที่สำคัญ จารึกอีสานได้ระบุระเบียบวิธีจารึกของอีสานดังนี้ บอกดวงฤกษ์ บอกศักราช และบอกพระนาม นามเจ้าศรัทธา อุทิศที่ดินให้เป็นเขตของวัด มีการอุทิศผู้คนในพื้นที่ หรือผู้คนที่เคลื่อนย้ายมาจากแหล่งอื่น ๆ ให้เป็นข้าพระ หรือการอุทิศผู้คน เพื่อรักษาวัด พระพุทธรูป และพระสงฆ์ หรือทำหน้าที่ดูแลศาสนา อย่างไรก็ตามสำหรับศิลาจารึกบ้านหลดทั้งสองด้านไม่พบดวงฤกษ์ และการระบุศักราชไม่ชัดเจน พบการออกนามบุคคล อย่างน้อยสองบุคคล ซึ่งอาจเป็นเจ้าศรัทธา และผู้ทำหน้าที่เป็นผู้ปกครอง สำหรับการระบุพื้นที่ดิน หรือการกลับมาที่ดินมีจำนวนตัวเลขชัดเจน ซึ่งเป็นหลักฐานขั้นต้นที่สำคัญ

สำหรับเรื่องราวในพื้นที่ของอำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี ได้แนวคิดจาก ภูมินาม ความเป็นมา และความหมายของชื่อบ้านในเขตอำเภอบ้านผืออุดรธานี กล่าวถึงภูมิหลังทางโบราณคดี ที่พบร่องรอยของมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์โดยมีหลักฐานร่องรอยจากภาพเขียนสีตามเพิงหินต่าง ๆ และการพบเครื่องมือหินขัด พบใบเสมาเป็นจำนวนมากที่กระจายตัวตลอดแนวเทือกเขาภูพระบาท และเทือกเขาภูพาน กรมศิลปากรกำหนดอายุไว้ในช่วง พุทธศตวรรษที่ 14-16 นอกจากนี้ยังพบร่องรอยของโบราณสถาน โบราณวัตถุซึ่งได้รับอิทธิพลของ

ศิลปกรรมล้านช้าง เช่น ธาตุบ้านภูดิน-ภูทอง ร่องรอยโบราณสถานก่ออิฐที่วัดป่าภูทอง และศิลาจารึก จารึกฐานพระอีกหลายแห่ง เช่น ศิลาจารึกบ้านโกม ในวัดธาตุอุบลมาราม ศิลาจารึกวัดศรีบุญเรือง ในวัดป่าดอนบ้านเทือน จารึกฐานพระหลวงพ่อนาค ในวัดบ้านแวง จารึกฐานพระวัดตาลก่องรัฐจัน ในวัดบ้านกาสิม เป็นต้น รวมถึงแหล่งโบราณสถานบ้านแดงคำกลิ้ง (Kingmanee, 2000, pp. 38, 72) ด้านการศึกษารวบรวมความเป็นมา ของวัดและชุมชนในอำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี ฉบับคณะสงฆ์อำเภอบ้านผือ ของพระภิกษวนาโสโก ได้กล่าวถึงประวัติของวัด และประวัติความเป็นมาของอำเภอบ้านผือ ซึ่งมีการตั้งถิ่นฐานการอพยพโยกย้ายของชาวพวนเป็นจำนวนมาก และมีกลุ่มชาติพันธุ์ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานร่วมอยู่ด้วย (Asoko, 2019, pp. 20-21) อันเป็นเอกสารที่ศึกษาต่อยอดจากการศึกษาของอรุณศักดิ์ กิ่งมณี (Kingmanee, 2000, pp. 4-7) อย่างไรก็ดี เอกสารทั้งสองฉบับนี้เป็นเอกสารสำคัญที่ให้ข้อมูลรายละเอียดได้มากพอสมควร สำหรับการศึกษาเรื่อง ภูพระบาท อดีตผานธรรมชาติ กล่าวถึงความเป็นมาในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ของมนุษย์ที่เข้ามาใช้พื้นที่บนอุทยานประวัติศาสตร์ ภูพระบาท ให้เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อของแต่ละกลุ่ม รวมถึงพื้นที่โดยรอบปริมณฑล ซึ่งพบแบบแผนการตั้งถิ่นฐาน สภาพสังคมของมนุษย์ในสมัยประวัติศาสตร์ที่มีโครงสร้างชัดเจนขึ้น มีแนวคิดเกี่ยวกับอำนาจเหนือธรรมชาติ ก่อให้เกิดพิธีกรรม มีผู้นำทางจิตวิญญาณกระตุ้นให้เกิดการจัดระเบียบทางสังคมในชุมชน

ด้านแนวคิดทฤษฎีคติชนวิทยา วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน ของศิริพร ณ ถลาง (Na Thalang, 2005, pp. 347-350) พบว่า บทบาทของคติชนในสังคมก่อให้เกิดกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชน ก่อให้เกิดระเบียบสังคม (Socialization) ค่านิยมต่าง ๆ อันเป็นบรรทัดฐานทั้งที่ตีตามและทัศนคติที่สังคมเห็นว่าไม่เหมาะสมของสังคม และชุมชนนั้น ๆ การศึกษาในลักษณะความสัมพันธ์ของชุมชนต่าง ๆ ในพื้นที่วิจัยดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยพบว่าชุมชน

ต่าง ๆ ตลอดเส้นทางจากบ้านกุดผึ้งถึงบ้านพลับรับรู้เรื่องราวในตำนานอุรังคธาตุ และนิทานพื้นบ้านเรื่องอุษาบารส พร้อมแนวคิดของชาวอีสานทั่วไป เรื่อง ฮีตสิบสอง คอง สิบสี่ เป็นต้น สอดคล้องกับการศึกษาด้านสังคมพหุวัฒนธรรม (Multicultural Education) ที่เน้นในการวิเคราะห์ความเข้าใจ และยอมรับในความหลากหลายชาติพันธุ์ ศาสนา วัฒนธรรมที่แตกต่างแต่อยู่ร่วมกันได้ภายใต้เงื่อนไขที่เป็นข้อตกลงระหว่างกัน แต่ก็ไม่ละเลยความเชื่อ วัฒนธรรม ดั้งเดิมของตน (Thitadhammo and Lertpairaud, 2020, p. 318; Phukthothin, Pratoomkaew, Saichart and Intawee, 2022, p. 2317)

อย่างไรก็ดีการพบหลักฐานใหม่ เป็นเครื่องบ่งชี้ถึงความสำคัญดังกล่าวที่ปรากฏในพื้นที่ของชุมชนตลอดเส้นทางจากกุดผึ้งถึงบ้านพลับ เป็นภาพสะท้อนถึงความสัมพันธ์ของผู้คนในอดีต และเป็นหลักฐานสำคัญที่สามารถยืนยันการเขามาตั้งถิ่นฐานของกลุ่มไท-ลาว ช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 22 เป็นต้นมา นอกจากนี้ ยังเป็นข้อมูลใหม่ที่สนับสนุนงานวรรณกรรมอื่น ๆ ที่เคยศึกษามาก่อนแล้ว

5. ผลการศึกษา

การวิจัยครั้งนี้ เพื่อให้เห็นผลการวิจัยชัดเจน ผู้วิจัยแบ่งการรายงานผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

5.1 ความสำคัญของเส้นทางจากบ้านกุดผึ้งถึงบ้านพลับ

จากการสำรวจพบว่า ชุมชนบนเส้นทางดังกล่าวปรากฏหลักฐานทางโบราณคดี หลักฐานทางประวัติศาสตร์ ร่องรอยของชุมชนดั้งเดิม มีความสำคัญอันเป็นเครื่องบ่งชี้ได้ว่าชุมชนในเส้นทางจากทิศตะวันตกนั้น มีความสำคัญคู่ขนานกับเส้นทางยุทธศาสตร์ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ซึ่งการสำรวจเส้นทางเริ่มต้นจากบ้านกุดผึ้งถึงบ้านพลับดังนี้

5.1.1 บ้านกุดผึ้ง ตำบลกุดผึ้ง อำเภอสุวรรณคูหา จังหวัดหนองบัวลำภู อยู่ห่างจากวัดถ้ำสุวรรณคูหา ประมาณ 12 กิโลเมตร ที่วัด

ถ้าสุวรรณหงษา พบหลักฐานจากศิลาจารึกจำนวน 1 หลัก มีจารึกสองด้าน ซึ่งด้านที่ 1 จารึกด้วยอักษรตัวธรรมอีสาน จ.ศ. 925 พ.ศ. 2106 และ จารึกด้านที่ 2 จารึกด้วยตัวอักษรตัวธรรมอีสานและอักษรไทยน้อย จ.ศ. 934 พ.ศ. 2115 สำคัญของด้านที่ 1 กล่าวถึงพระนามของสมเด็จพระไชยเชษฐาธิราช และศรัทธาภรณ์ที่ดิน สร้างพระพุทธรูป ถวายข้าโอกาส หรือข้าพระ (Na Nakhon 2006: 228) อีกทั้งยังได้กล่าวถึงชื่อบ้านเมืองที่อุทิศให้เป็นนาจันทน์เพื่อเก็บประโยชน์ถวายพระภิกษุ และบำรุงวัด ส่วนสาระสำคัญของจารึกด้านที่ 2 ได้กล่าวถึงพระนามของพระเจ้าสุมังคโพลีสัตว์ ได้กล่าวนำที่ดินให้กับวัดถ้าสุวรรณหงษาเช่นกัน (Punnotak, M.P.P., pp. 257, 270) ซึ่งความสำคัญของศิลาจารึก และวัดถ้าสุวรรณหงษานี้ สะท้อนถึงการมีชุมชนโบราณตั้งถิ่นฐาน และมีเส้นทางที่สามารถเดินทางเลียบเทือกเขาภูพาน และผ่านมาถึงอำเภอบ้านผือ โดยผ่านช่องเขา “กุดผึ้ง” เข้ามายังบ้านนาอ่าง ตำบลจำปาโมง จังหวัดอุดรธานี อันเป็นช่องทางธรรมชาติ ซึ่งใช้ติดต่อกันมาช้านาน สะท้อนให้เห็นว่า ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 22 พื้นที่โดยรอบอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท ซึ่งมีผู้คนตั้งถิ่นอาศัยอยู่อย่างมั่นคงถาวรเช่นกัน และเป็นบ้านเมืองที่มีความใกล้ชิดกับอิทธิพลทางวัฒนธรรมของล้านช้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อ สมเด็จพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ทรงย้ายราชธานีจากเมืองหลวงพระบาง และสถาปนานครหลวงเวียงจันทน์ เป็นราชธานีแห่งใหม่ของราชอาณาจักรลาวล้านช้าง พร้อมสร้างสัมพันธ์ไมตรีระหว่างเวียงจันทน์และอยุธยาโดยมีพระธาตุศรีสองรักให้เป็นหมุดหมายระหว่างสองอาณาจักร ซึ่งก่อนหน้านี้จะย้ายราชธานีนั้น สมเด็จพระเจ้าโพลีสารราช พระราชบิดาของสมเด็จพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ได้มาทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาในบริเวณดังกล่าวก่อนแล้ว (Manotum, 2009, pp. 13-14) และสอดคล้องกับการศึกษาของ ธวัช ปุณโณทก กล่าวคือ ตั้งแต่พื้นที่ตอนบนถึงตอนกลางของแม่น้ำโขงมีผู้คนอาศัยอยู่เป็นชุมชนมาก่อนแล้ว หลังจากย้ายราชธานี จึงทำให้บริเวณสองฝั่งโขงมีพัฒนาการด้านต่าง ๆ ทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ และ ความมั่นคงทางการเมือง และ กล่าวถึงเขตการค้า

ตั้งแต่พระธาตุขามแก่น เมืองพันพร้าว สันนิษฐานว่ามีชาวต่างชาติต่างภาษาเข้ามาอยู่ในเขตค้าขายจำนวนมาก ดังนั้นบ้านกุดผึ้งจึงมีความสำคัญในฐานะชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานบริเวณช่องทางผ่านฝั่งตะวันตกของเทือกเขาภูพาน ขณะที่ชุมชนบ้านนาอ่าง ตั้งถิ่นฐานทางฝั่งตะวันออก

Figure 2 “Kut Phueng” Gorge is currently a walking route that can pass to Ban Kut Phueng, Kut Phueng Subdistrict, Suwannakhuha District. Nong Bua Lamphu Province and approximately 12 kilometers from Tham Suwannakhuha Temple along Rural Highway 2352.

5.1.2 บ้านนาอ่าง ตำบลจำปาโมง อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี บรรพบุรุษบ้านนาอ่างอพยพมาจากจังหวัดเลย ผู้นำชุมชนเป็นพรานล่าสัตว์เมื่อมาถึงบริเวณบ้านนาอ่างเห็นเป็นชัยภูมิที่เหมาะสม จึงนำครอบครัวมาตั้งถิ่นฐาน (Asoko, 2019, p. 101) ลักษณะทางกายภาพ บ้านนาอ่างเป็นชุมชนตั้งอยู่ในที่ราบลุ่มต่ำ ดินเชิงเขาภูผาแดง และเทือกเขาหินทรายจัดอยู่ในหมวดดินภูพาน มีถ้ำหลายแห่ง ในพื้นที่ป่าเบญจพรรณ ซึ่งมีสภาพเป็นป่าโปร่ง มีความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์ป่า ได้แก่ สุนัขจิ้งจอก ไก่ป่า ลิงแสม อีเห็น ปัจจุบันชาวบ้านยังคงขึ้นไปเก็บเห็ด หาหน่อไม้ และน้ำผึ้งป่า (Thongnood, Interview, February 4, 2023) ซึ่งมีแหล่งน้ำ ได้แก่ อ่างเก็บน้ำร่องป่าม่วย และห้วยโก่ง ห้วยคะน่าน ไหลบรรจบ

ลงห้วยน้ำโมง ช่องเขาสามารถผ่านไปยังอำเภอสุวรรณคูหา จังหวัดหนองบัวลำภู และห่างจากวัดถ้ำสุวรรณคูหาตามเส้นทางหลวงชนบท 2352 ประมาณ 12 กิโลเมตร บนเขาภูผาแดงพบรอยพระพุทธรูป และร่องรอยประกอบกิจกรรมของมนุษย์รอบบริเวณรอยพระพุทธรูป อรุณศักดิ์ กิ่งมณีผู้สำรวจพบสันนิษฐานว่าเป็นรอยพระพุทธรูปที่ดัดแปลงจากแอ่งเว้าธรรมชาติเพื่อสักการบูชา อยู่ในช่วงสมัยล้านช้างราว พุทธศตวรรษที่ 21-23 (Fine Arts Department, 1998, pp. 66-68) รอยพระพุทธรูปผาแดง ห่างจากพระพุทธรูปบัวบาน ประมาณ 2 กิโลเมตร สำหรับรอยพระพุทธรูปภูผาแดง อยู่ในเขต วนอุทยานแห่งชาติภูผาแดง บ้านนาอ่า ตำบลจำปาโมง อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี บริเวณเส้นทางที่ 17 องศา 34 ลิปดา 34 ฟลิปดา เหนือ เส้นแวงที่ 102 องศา 20 ลิปดา 01 ฟลิปดา ตะวันออก รอยพระพุทธรูป มีลักษณะเป็นแอ่งเว้า รูปรอยคล้ายกดประทับฝ่าเท้า ลงในเนื้อหินทราย หันปลายเท้าไปทางทิศเหนือ รอยพระบาทยาว 190 เซนติเมตร ปลายเท้ากว้าง 78 เซนติเมตร และสันเท้ากว้าง 52 เซนติเมตร (Kingmanee, 2000, p. 54) สภาพปัจจุบันมีการก่อปูนทับและตกแต่งให้มีลวดลายโดยรอบพระบาท ในปี พ.ศ. 2562 เจ้าหน้าที่หน่วยพิทักษ์อุทยานแห่งชาติที่ ภธ.2 (ภูผาแดง) อุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้า-ภูพระบาท สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 1 (อุดรธานี) กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ได้ทำการสำรวจพื้นที่ป่าโดยรอบรอยพระบาทภูผาแดง จึงได้รับความดูแลโดยเจ้าหน้าที่ฯ (Saengsodkow, Tawong, Interview, November 23, 2022)

Figure 3 Phu Pha Daeng Buddha's footprint

5.1.3 บ้านลาน ตำบลจำปาโมง อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี
บ้านลาน ตั้งชื่อชุมชนตามลักษณะป่าที่มีต้นลานมาก ชาวบ้านเรียก “ป่าดงลาน” และตั้งถิ่นฐาน โดยโยกย้ายมาจากบ้านหลอด ซึ่งคือชุมชนดั้งเดิมใกล้กับบ้านขัวล่อ หมู่ 9 ในปัจจุบัน โดยมีงานบุญมีเป็นผู้นำ ชาวบ้านเชื่อว่า เชียงแดงเป็นลูกของพระยาเวียงจันทน์มีนิสัยต่อโกป่าที่ป่าบุงป่าทาม ซึ่งเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำ ชาวบ้านเรียกว่า “บุงสัพพะัญญู” ทั้งขอบที่นี่จึงไม่กลับ พระยาเมืองเวียงจันทน์ทราบข่าว จึงให้เสนาอำมาตย์มาตาม แต่เชียงแดงไม่ยอมกลับ พระยาเมืองเวียงจันทน์โกรธ จึงสั่งให้อำมาตย์ฆ่าเชียงแดง และตัดหัวกลับไป วิญญานเชียงแดงจึงวนเวียนอยู่บุงสัพพะัญญูตราบเท่าทุกวันนี้ (Kingmanee, 2000, p. 39) จากการสำรวจพบหลักฐานทางโบราณคดีที่ บริเวณวัดบ้านลาน มีใบเสมาขนาดเล็ก 3 ใบซ้อนชั้น ปักรอบล้อมอุโบสถ พระพุทธรูปไม้ และพระพุทธรูปปูนปั้นศิลปะพื้นถิ่น และในบริเวณวัดศรีรัตนสัพพะัญญู พบธาตุซึ่งได้รับการบูรณะใหม่จากวัด และชุมชนร่วมกัน ซึ่งแต่เดิมเป็นธาตุทรงระฆังแปดเหลี่ยม และได้รับการบูรณะใหม่ โดยสร้างครอบทับเจดีย์องค์เดิมในพื้นที่เดิม นอกจากนี้ยังมีพระพุทธรูปปางมารวิชัย ปูนปั้นมีลักษณะพิเศษคือ หันพระพักตร์ไปทิศตะวันตก ในบริเวณใกล้เคียงมีศาลปู่ตาตามลักษณะความเชื่อของท้องถิ่นโดยนิยมจัดงานประเพณีบุญเดือนหก สำหรับ

การสำรวจภายในวัดป่าโนนคำกลิ้ง ปรากฏซากโบราณสถานก่ออิฐถือปูน ซึ่งยังปรากฏร่องรอยการฉาบปูนให้พบ สันนิษฐานว่าเป็น “สิม” แบบโบราณ มีใบเสมาขนาดเล็กสองใบซ้อนกัน รอบสิม จำนวน 16 หลัก นอกจากนี้พบโบราณวัตถุประเภท พระพุทธรูปไม้ เครื่องมือเหล็ก เครื่องปั้นดินเผาชนิดแกร่ง กล้องสุบยา เส้นดินเผา ถ้วยจีนเขียนลายใต้เคลือบ ตะกรันเหล็ก เศษตะกั่วร้อยเรียงลักษณะเป็นลูกแห ปัจจุบันทางวัดเก็บรวบรวมไว้ (Khemajaro, Interview, March 21, 2023, May 3, 2023)

Figure 4 Relics of Wat Sri Rattana Sappanyu

Figure 5 Types of antiquies Strong earthenware container Clay tobacco pipe and Chinese porcelain

5.1.4 บ้านข้าวลื้อ ตำบลจำปาโมง อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี
หลักฐานด้านนิรุกติศาสตร์ กับการตั้งชื่อหมู่บ้าน คำว่า “ข้าว” และคำว่า “ลื้อ” เป็นชื่อชุมชน ซึ่งคำว่า ข้าว หมายถึง สะพาน ส่วนลื้อ หมายถึง รถเข็นขนาดเล็ก ใช้ขนส่งสัมภาระโดยอาศัยแรงคน “ข้าวลื้อ” หมายถึง สะพานข้ามน้ำขนาดเล็ก และไม้กว้างซึ่งสามารถใช้รถเข็นบรรทุกสัมภาระขนาดเล็กข้ามไปได้โดยใช้แรงคน แต่มีขนาดเล็กกว่าเกวียน กลุ่มชาติพันธุ์ที่ใช้คำว่า “ข้าว” และ “ลื้อ” นี้ เป็นกลุ่มชาวลาว เดิมชื่อบ้านหลด มีสภาพภูมิประเทศเป็นเนินดินขนาดย่อม อยู่ติดลำห้วยน้ำโมง และมีพื้นที่ปลูกข้าวเป็นส่วนใหญ่ ด้านหลักฐานทางโบราณคดีพบในบริเวณ

วัดบ้านหลอด ได้แก่ ศิลจารึก เครื่องมือหินขัด ลูกบัตหิน กล้องสุบยาเส้นดินเผา เครื่องมือเหล็ก พระพุทธรูปไม้ สำหรับการพบพระพุทธรูปปูนปั้น ตั้งอยู่บนฐาน มีกอกไม้ปกคลุม ชาวบ้านชาวล้อเรียก “หลวงปู่ดำ” ฝีมือช่างพื้นถิ่น จึงทำการบูรณะ และพื้นที่ดังกล่าวจึงตั้งเป็น “วัดบ้านหลอด” สำหรับความเชื่อเกี่ยวกับหลวงปู่ดำ ชาวบ้านตำบลจำปาโมงมีความเชื่อ หลวงปู่ดำ บ้านชาวล้อ หลวงปู่ฟ้าลั่น บ้านโนนสว่าง และหลวงปู่เสื่อ บ้านจำปาโมง ชาวบ้านเชื่อว่าพระพุทธรูป ทั้งสามองค์นี้เป็นพี่น้องกัน (Sujito, Interview, May 13, 2023) พระพุทธรูป ทั้งสามองค์นี้เดิมมีสภาพชำรุด และเศียรหักหายไปชาวบ้านจึงร่วมกันบูรณะ ซ่อมแซมขึ้นใหม่ อย่างไรก็ดี ชาวบ้านและพระสงฆ์ยังคงพยายามรักษาลักษณะ ทางพุทธศิลป์เช่นเดิม และประดิษฐาน ณ จุดเดิม

ด้านจารึกอักษรไทยน้อย ซึ่งจารึกไว้ทั้งสองด้าน ด้านละ 11 บรรทัด มีสภาพชำรุด ส่วนปลายแตกหัก พบบริเวณป่าไผ่ด้านหลังของหลวงปู่ดำ (พระประธาน) ปัจจุบันนำมาตั้งอยู่ข้างพระประธาน ตรวจสอบเบื้องต้น ตัวอักษร เลือนไปตามสภาพกาลเวลา ข้อความข้างต้นขาดหายไป จึงไม่พบชื่อผู้อุทิศ ข้อความด้านที่ 1 ดังแต่

บรรทัดที่ 3 “...ทาน 10 วา”

บรรทัดที่ 4 “ทางแคงทางฮี 300”

บรรทัดที่ 5 “ขวาง 200 วา ให้ทาน”

บรรทัดที่ 6 “ขันแนนเจ้าดินก็โม้ทะ”

บรรทัดที่ 7 “ทานตามเช่นเห็ดว่าเฮา”

บรรทัดที่ 8 “ได้กราบทุนเรียนหม้อบาด”

บรรทัดที่ 9 “ต่อเขาบ้านหอเป็นอันแข็ง”

บรรทัดที่ 10 “... 42 ตัว เดือน”

บรรทัดที่ 11 “... ใน 11 คำ ร้อยสี่” โดยสรุป คือ การอุทิศถวายที่ดิน เพื่อดังวัด และได้กราบทูล หรือรายงานต่อผู้มีอำนาจ (ในเวลานั้น) พร้อมระบุ

วันเวลา (ข้อความขาดหายไป) ด้านที่ 2 อักษรเลือนมาก อ่านได้บรรทัดที่ 7 “...ได้บ้านโพ...” และ บรรทัดที่ 11 “...จะนาใส่ตัว 1...” (Senaputra, Interview, May 13, 2023)

สำหรับบริเวณริมห้วยโง้งใกล้กำแพงวัดด้านทิศใต้ พบซากเตาเผา กระเบื้องดินของโบราณ สภาพแตกชำรุดเสียหาย ทరుกลงลำห้วยโง้ง จากการพังทลายของตลิ่ง ในบริเวณที่ตั้งชุมชนปัจจุบันมีหลักบ้านอยู่บริเวณใจกลางชุมชน และวัดจกเสดตาราม เป็นแหล่งเรียนรู้ในชุมชน รวบรวมเครื่องมือเครื่องใช้ในวิถีชีวิตของชุมชนในอดีต อีกทั้งยังมีเส้นทางเลียบลำห้วยน้ำโง้ง และห้วยเขม จากบ้านข้าวล้อย สามารถเชื่อมต่อไปยังบ้านลาน บ้านนาอ่าง ตำบลจำปาโง้ง ทางด้านทิศใต้ ทั้งยังสามารถเชื่อมต่อไปยังบ้านไผ่ล้อม ตำบลเมืองพาน ทางทิศเหนือ นอกจากนี้ยังสามารถเชื่อมต่อไปถึงบ้านพลับ ตำบลบ้านผือ ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือตามลำดั่ง

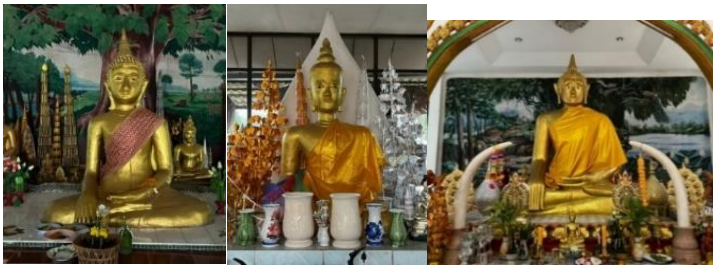

Figure 6-8 From the left, Luang Pu Dam, Luang Pu Suea, Luang Pu Falan

Figure 9-10 Ban Lod inscription [rediscovery]

5.1.5 บ้านจำปาโหมง ตำบลจำปาโหมง อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี มีบรรพบุรุษอพยพมาจากเลย และบ้านกาลิม ตำบลเมืองพาน ลักษณะที่ตั้งชุมชนติดบริเวณห้วยน้ำโหมง ผังตะวันออก และห้วยน้ำฟ้า ซึ่งเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำมีแหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์ เหมาะสำหรับเป็นพื้นที่ปลูกข้าว ภายในวัดโพธิ์ศรีสะอาดพบพระพุทธรูปปูนปั้นฝีมือช่างท้องถิ่น ชาวบ้านเรียก “หลวงปู่เสือ” เป็น 1 ใน 3 องค์ ซึ่งมีขนาดเล็กที่สุด มีขนาดหน้าตักกว้าง 150 เซนติเมตร สูงจากฐาน 133 เซนติเมตร ของกลุ่มพระพุทธรูปที่ชาวตำบลจำปาโหมงเคารพศรัทธา มีลักษณะพิเศษคือ หันหน้าไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ หรือหันหน้าไปทางบ้านแบ้งและบ้านกาลิม ตำบลเมืองพาน ซึ่งพระพุทธรูปทั้งสามองค์นี้จะหันไปคนละทิศทางเพื่อปกป้องรักษาชาวบ้าน นอกจากนี้พบร่องรอยของสิม ซึ่งแต่เดิมเป็นสิมที่เปิดโล่งและมีหลังคา พบค้นห้วยพญานาค 5 ชั้น ธรรมชาติ 1 หลังสภาพชำรุด นอกจากนี้ยังพบ สิมฝีมือช่างญวน หลักฐานทางโบราณคดีอื่น ๆ จะพบมากในบริเวณบ้านแบ้งปัจจุบันบ้านแบ้งกลายเป็นพื้นที่การเกษตร อยู่ในเขตการปกครองของบ้านกาลิม และหลงเหลือเฉพาะในเสมาสมัยทวารวดี ซึ่งมีขนาดใหญ่เท่ากับใบเสมาที่บ้านหนองกาลิม (Suphatto, Interview, May 13, 2023)

5.1.6 บ้านโนนสว่าง ตำบลจำปาโมง อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี
ชุมชนบ้านโนนสว่างส่วนใหญ่เป็นชาวพนม มีความเชื่อเรื่องหลวงปู่ฟ้านั้น มีลักษณะ
เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นศิลปกรรมพื้นถิ่น ประดิษฐานในวัดโคธาราม ซึ่งมีเรื่องเล่า
มุขปาฐะถึงองค์พระ ในขณะที่มีการก่อสร้างพระพุทธรูปองค์นี้ ได้เกิดปรากฏการณ์
ฝนตกฟ้าร้อง หรือฟ้าผ่า เป็นปาฏิหาริย์หลายครั้ง จึงเป็นที่ศรัทธาของชาวบ้าน
นอกจากนี้ยังมีประเพณีบุญเดือนหก จัดเป็นประจำทุกปี ซึ่งทุกหมู่บ้านในตำบล
เดียวกันจะมาจุดบั้งไฟถวายหลวงปู่ฟ้านั้นทุกปี ถือเป็นสิริมงคลก่อนเริ่มฤดูทำนา
นอกจากนี้ยังมี สิมรูปแบบฝีมือช่างญวน สร้างในปี พ.ศ. 2480 (Athipatyakul,
2015, p. 274)

5.1.7 บ้านภูดิน ตำบลบ้านผือ อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี บ้านภูดิน
แยกย้ายมาจากบ้านแวง ตำบลบ้านผือ ตั้งถิ่นฐานที่ทำกินใหม่ และขยายพื้นที่
การเกษตร ลักษณะทางกายภาพเป็นที่ราบลุ่ม ใกล้ห้วยซิด ชุมชนตั้งอยู่ระหว่าง
เส้นทางบ้านพลับ ตำบลบ้านผือ กับบ้านเม็ก ตำบลข้าวสาร หลักฐานโบราณคดี
ภายในวัดป่าภูเขทอง พบภาชนะดินเผาเขียนลายสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ลูกปัด
หินอาเกต ลูกปัดหินคาร์เนเลียน ลูกปัดแก้ว กำไลสำริด ใบเสมาศิลปกรรมทวารวดี
พระพุทธรูปสำริด หลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญในชุมชนคือ ธาตุ บริเวณ
หน้าศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านภูดิน-ภูทอง สภาพหุรัดโธรม เดิมเป็นโบราณสถานร้าง
ธาตุก่อด้วยอิฐสุอปูน ผิวฉาบฉวยปูน สูงประมาณ 5 เมตร ลักษณะเป็นเจดีย์
ฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้าง 2 เมตร ด้านบนก่อเป็นสี่เหลี่ยมซ้อนขึ้นไป 3 ชั้น มียอด
ทรงกรวยแหลม บริเวณมุมของชั้นซ้อนแต่ละชั้นตกแต่งด้วยปูนปั้นเป็นกลีบ
ทรงปลายงอนขีดขึ้น บริเวณกึ่งกลางเรือนธาตุมีการเจาะซุ้มได้ตรงกลาง สันนิษฐานว่า
คงใช้ประดิษฐานรูปเคารพ จากลักษณะรูปทรงสันฐานขององค์ธาตุนี้ เป็น
สถาปัตยกรรมซึ่งได้รับอิทธิพลจากล้านช้าง และเป็นศิลปกรรมพื้นถิ่น สันนิษฐาน
ว่า อายุราว 100-200 ปี (Kingmanee, 2000, pp. 96-97)

Figure 11 That Ban Phu Din-Phu Thong

5.1.8 บ้านพลับ ตำบลบ้านผือ อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี

ความสำคัญของบ้านพลับคือ เป็นหมู่บ้านที่ปรากฏชื่อชัดเจนในเอกสารจดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 เล่ม 2 เรื่องระยะทางเสด็จพระราชดำเนินกรีธาทัพ จ.ศ. 1188 และจดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 เล่ม 3 ฉบับที่ 6 โดยเฉพาะอย่างยิ่งในนิราศทัพเวียงจันทน์ของหม่อมเจ้าทับ ในกรมหลวงเสนีบริรักษ์ แต่ง ได้กล่าวถึงการเดินทัพ และผ่านชุมชนต่าง ๆ จนถึงบ้านพลับ ความว่า “...ดูบ้านพลับน่าเพลินจำเริญจิตต์ ถิ่นสถิตอยู่กลางหว่างคิงขร ล้วนเรือนรั้วดินดาษไม้ชาดตอน ออกซบซ้อนสุดสายโนยนา...” (Thap, 1930, p. 91) สำหรับชุมชนบ้านพลับสันนิษฐานว่าอาจเป็นชุมชนใหญ่บรรพบุรุษเป็น ชาวพวน เข้ามาตั้งถิ่นฐาน และปลูกข้าวทำกินอยู่ในพื้นที่มาก่อนที่จะเกิดสงครามระหว่างสยามกับล้านช้าง อีกทั้งเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในลักษณะเป็นจุดรวมศูนย์ก่อนจะเดินทางไปยังท่าบ่อตามลำดับ กล่าวคือ มีเส้นทางลำดับแรกเชื่อมต่อบ้านแกว ตำบลบ้านผือ ทางทิศตะวันตก ซึ่งเส้นทางนี้ยังสามารถเชื่อมต่อเข้าถึงบ้านเมืองพาน ตำบลเมืองพานได้อีกด้วย เส้นทางลำดับที่สองเชื่อมต่อบ้านกลางน้อย ตำบลจำปาโมง มีทิศทางจากทิศตะวันตกเฉียงใต้

ที่เชื่อมมาจากช่องเขาकुदฝั่ง ซึ่งเส้นทางนี้สันนิษฐานว่าเป็นเส้นทางยุทธศาสตร์
คูขนาน และเส้นทางที่สามเชื่อมต่อบ้านเม็ก ตำบลข้าวสาร ทางทิศใต้ ซึ่งเส้นทาง
ด้านทิศใต้ นี้ คือเส้นทางยุทธศาสตร์หลักในการเดินทัพผ่านช่องข้าวสาร
มาตามลำดับ จากการสำรวจทั้งสามเส้นทางพบว่า มีหลักฐานทางโบราณคดี ได้แก่
ซากโบราณสถานก่ออิฐ และศิลปกรรมพื้นถิ่นซึ่งมีอิทธิพลของวัฒนธรรมล้านช้าง
ปรากฏอย่างชัดเจน นอกจากนี้ยังพบโบราณวัตถุกระจายตามเส้นทางทั้งสาม
เส้นทาง เช่น ภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง กล้องสุบยาเส้นดินเผา จากหลักฐาน
ทางโบราณคดี หลักฐานทางประวัติศาสตร์ ลักษณะทำเลที่ตั้งของชุมชนต่าง ๆ
ตามรายการ ผู้วิจัยจึงสันนิษฐานว่า บ้านพลับ มีความสำคัญในลักษณะ
เป็นศูนย์กลางของการรวมผู้คน หรือเป็นแหล่งรวมของทรัพยากรต่าง ๆ
ก่อนรวบรวมเดินทางอีกทอดหนึ่งไปยัง เมืองท่าบ่อ เมืองเวียงคุก หรือเมืองพานพร้าว
ตามเส้นทางทิศตะวันออก ก่อนข้ามแม่น้ำโขงถึงนครหลวงเวียงจันทน์ ตามลำดับ
 อีกทั้งลักษณะทางภูมิรัฐศาสตร์ของบ้านพลับ เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่บนที่ราบกว้างใหญ่
จึงมีความเหมาะสมที่จะเป็นศูนย์กลางในการรวบรวมกองเกวียน ผู้คน รวมถึง
ทรัพยากร ธัญพืช ของป่า และสินค้าอื่น ๆ

สำหรับชุมชนอื่น ๆ ในปัจจุบันเป็นชุมชนที่แยกตัวออกมาจาก
ชุมชนเดิม นั้นยังปรากฏหลักฐานทางโบราณคดี และร่องรอยการตั้งถิ่นฐาน
กระจายโดยมีวงรอบของชุมชนที่เป็นศูนย์กลาง ซึ่งสามารถตรวจสอบได้
จากความเชื่อ ประเพณีร่วมกัน รวมถึงกลุ่มบรรพบุรุษที่แยก หรือขยายตัวออกมา
จากชุมชนที่เป็นศูนย์กลาง ได้แก่

บ้านแดง ตั้งถิ่นฐานติดกับบ้านลาน ชื่อเดิม “บ้านแดงคำลั้ง”
มีบรรพบุรุษเป็นกลุ่มชาติพันธุ์พวน ภายในชุมชนบ้านแดง มีวัดโพธิ์ศรีมงคล
ซึ่งปรากฏว่า มีต้นโพธิ์ขนาดใหญ่ และชาวบ้านเชื่อว่าเป็นต้นศรีมหาโพธิ์ อันเป็น
ที่เคารพศรัทธา ทุก ๆ ปีจะมีประเพณีบุญก่าฟ้า ช่วงเดือนสาม และภายในวัดก็มี
ศาลปู่ตา เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ปกป้องรักษาชุมชน (Butsri, Interview, March 21,

2023) บ้านจำปาตง แยกย้ายมาจากบ้านจำปาโฌง (บ้านจำปาโฌง มีบรรพบุรุษสองกลุ่ม กลุ่มที่หนึ่งมาจากจังหวัดเลย กลุ่มที่สองมาจากบ้านกาสิม ตำบลเมืองพาน) เพื่อขยายพื้นที่ทำกิน หลักฐานทางโบราณคดีที่พบ คือ พระพุทธรูปภายในวัดศรีรัตนดำรง หรือวัดศรีชมชื่น (Asoko, 2019, p. 117) ส่วนบ้านเหล่าคาม แยกย้ายมาจากบ้านจำปาโฌง เพื่อทำการเกษตร ปลูกข้าวและทำไร่ ลักษณะทางกายภาพ เป็นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึงในฤดูน้ำหลาก หลักฐานทางโบราณคดีที่พบคือพระพุทธรูปไม้ จำนวน 30 องค์ ภายในวัดนิลธาราม ปัจจุบันพระพุทธรูปไม้ได้สูญหายไปแล้วเนื่องจากถูกโจรกรรม (Bunyopas, Interview, March 21, 2023) สำหรับบ้านกลางน้อย แยกย้ายออกมาจากบ้านพลับ ตำบลบ้านผือ เพื่อขยายพื้นที่ทำการเกษตร ลักษณะทางกายภาพเป็นที่ราบลุ่มอุดมสมบูรณ์สามารถปลูกข้าวได้มาก มีความเชื่อเรื่องสองนาง ภายในชุมชนมี หอสองนางเป็นเทพารักษ์ หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำพื้นที่ มีการเซ่นไหว้ บูชา หลักฐานทางโบราณคดีได้แก่ใบเสมาหินทราย ด้านบนโค้งมน ด้านบนหักชำรุดหายไปบริเวณด้านข้างของใบเสมาสลักรูปกรวยแหลมขนาดเล็ก ประดับส่วนเอวของใบเสมา ศิลปกรรมทวารวดี สันนิษฐานว่าอายุราวพุทธศตวรรษที่ 14-16 (Kingmanee, 2000, p. 92) และบ้านเหล่ามะแงว แยกย้ายออกมาจากบ้านกลางน้อย เพื่อแบ่งพื้นที่เขตการปกครองสะดวกในการบริหารจัดการ ลักษณะทางกายภาพเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในที่ราบลุ่ม หลักฐานทางโบราณคดีที่พบซากโบราณสถานก่ออิฐ สันนิษฐานว่าเป็นสิม ภายในวัดเทพนิมิตทุ่งสว่าง หรือชื่อเดิมเรียกว่า “วัดบ้านต๋อง” (AnangKhano, Athro, Interview, March 22, 2023)

5.2 ลักษณะความสัมพันธ์ของชุมชนทั้งฝั่งตะวันตกและฝั่งตะวันออกของเทือกเขาภูพาน ระหว่างบ้านกุดผึ้ง อำเภอสุวรรณคูหา จังหวัดหนองบัวลำภู ถึงบ้านพลับ อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี ช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 22 ถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 ในพื้นที่การวิจัยดังกล่าวนี้ ซึ่งผู้วิจัยอาศัยหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และหลักฐานทางโบราณคดี พบว่า ผู้คนในชุมชนจากทั้งสองฟาก

ของเทือกเขาภูพานทั้งฝั่งตะวันตก และตะวันออกมีความสัมพันธ์ในลักษณะเป็นกลุ่มที่อยู่ภายใต้อิทธิพลการปกครองของอาณาจักรล้านช้าง แบบหลวม ๆ อาจเป็นกลุ่มผู้ที่ขยายการตั้งถิ่นฐานมาจากอาณาจักรล้านช้าง และอาจมีผู้คนอีกกลุ่มซึ่งอยู่ในพื้นที่มาก่อนแล้ว อย่างไรก็ตามก็ตีลักษณะความสัมพันธ์ทั้งสองกลุ่ม อาจอยู่ในรูปแบบการปกครองเดียวกัน และมีความสัมพันธ์ทางการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าที่สำคัญ นอกจากนี้ความสัมพันธ์ของผู้คนอีกด้านหนึ่งที่พบคือ ความเชื่อทางพุทธศาสนาซึ่งปัจจุบันยังยึดถือปฏิบัติร่วมกัน คือ การบูชารอยพระพุทธรูปบนภูผาแดง มีประเพณีการสงฆ์รอยพระพุทธรูป ของชุมชนบ้านกุดผึ้ง บ้านนาอ่าง บ้านลาน บ้านแดง ทุก ๆ ปีในประเพณีเดือนห้า หรือช่วงสงกรานต์พร้อมจุดบั้งไฟถวายเป็นพุทธบูชาทุกปีเช่นกัน และชุมชนบ้านขว้อ บ้านจำปาดง บ้านจำปาโมง บ้านโนนสว่าง บ้านเหล่าคาม บ้านภูดิน และบ้านพลับ นิยมจัดงานประเพณีบุญบั้งไฟ โดยมีวัดโคธาราม บ้านโนนสว่างเป็นศูนย์กลาง หรือความเชื่อของชาวตำบลจำปาโมงซึ่งเชื่อว่า หลวงปู่ดำ หลวงปู่เสือ และหลวงปู่ฟ้าล้วนเป็นพี่น้องกัน ทั้งคอยปกป้องรักษาชาวบ้านตำบลจำปาโมง ทั้งนี้สอดคล้องกับการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานใหม่ และพบเห็นวัดที่ถูกทิ้งร้างไปจึงร่วมกันบูรณปฏิสังขรณ์ พระพุทธรูปมีการจึงเป็นที่พึ่งทางจิตใจของผู้คนในสมัยก่อนตั้งชุมชน นอกจากนี้การพบร่องรอยของกิจกรรมถลุงเหล็กบริเวณวัดป่าโนนคำลิ่งสะท้อนให้เห็นว่าในพื้นที่หิวงภูพานมีแหล่งแร่เหล็กธรรมชาติ และเหล็กยังเป็นสินค้าที่สำคัญต่อความต้องการของอาณาจักรล้านช้าง

อย่างไรก็ดี ความสัมพันธ์ของชุมชนภายใต้กรอบแนวคิดเรื่องพหุปัญญาได้สะท้อนให้เห็นถึงความร่วมมือของชุมชนทั้งสองผากฝั่งแนวเทือกเขาภูพาน โดยมีพระพุทธศาสนาเป็นแกนหลัก ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงกิจกรรมที่ชาวบ้านได้กระทำร่วมกัน หรือการมีส่วนร่วมในชุมชน และสัมพันธ์กับลักษณะการค้า การขายบนเส้นทางซึ่ง ผู้ขาย กับผู้ซื้อย่อมอาศัยพึ่งพากัน และกัน รวมถึงยอมรับเงื่อนไขต่าง ๆ ที่ใช้ร่วมกันขณะเดียวกันก็ยอมรับความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรม ภาษา

และความเชื่อ ซึ่งในเวลาต่อมาการตั้งถิ่นฐานของชุมชนต่าง ๆ ก็อยู่ร่วมกันทั้งชาวพวน ไทย-ลาว หรือ อาจมีชาวต่างชาติ ต่างภาษาตั้งชุมชนอยู่ใกล้เคียงกัน

6. อภิปรายผลการวิจัย

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และโบราณคดีที่พบในระหว่างต้นเส้นทางช่องเขาขาดบ้านกุดผึ้ง ตำบลกุดผึ้งอำเภอสุวรรณคูหา จังหวัดหนองบัวลำภู ด้านบนช่องเขาขาด ด้านเขาภูผาแดง ปรากฏรอยพระพุทธรูป ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “รอยพระพุทธรูปภูผาแดง” ชาวบ้านสองฝั่งของเขาสันเขาแดงจะมีประเพณีสงกรานต์ รอยพระพุทธรูป และประเพณีบุญบั้งไฟจุดถวายทุก ๆ ปี อีกทั้งเป็นหมุดหมายสำคัญที่สะท้อนให้เห็นความเชื่อมโยงของชุมชนทั้งสองผากฝั่งภูเขา และยึดถือประเพณีที่เป็นแนวปฏิบัติร่วมกัน เมื่อผ่านช่องเขาขาดฝั่งก็เข้าบ้านนาอ่าง บ้านม่วง และเข้าสู่บ้านลาน ตำบลจำปาโมง อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี เป็นลำดับ สำหรับบ้านลานมีหลักฐานสำคัญประการหนึ่งคือ มุขปาฐะที่กล่าวถึงบุคคลที่มาจากเวียงจันทน์ พร้อมหลักฐานทางโบราณคดี และโบราณวัตถุในวัดศรีรัตนสัพพัญญู โดยเฉพาะธาตุทรงระฆังแปดเหลี่ยม พร้อมพระพุทธรูปที่หันพระพักตร์ไปทางตะวันตก ซึ่งแสดงถึงความสำคัญ และความสัมพันธ์กับวัดถ้ำสุวรรณคูหาซึ่งตั้งอยู่ที่ทิศตะวันตกอย่างมีนัยยะ หรือแม้แต่การพบหลักฐานพระพุทธรูปดินเผาขนาดเล็กในวัดป่าโนนคำกลิ้ง รวมถึงร่องรอยของตะกรันเหล็กที่กระจายกระจายทั่วเนินดิน อีกทั้งการพบศิลาจารึกบ้านหลอดภาษาไทน้อย พร้อมหลักฐานทางโบราณวัตถุอื่น ๆ ในบริเวณเดียวกัน เช่น ขวานหินขัด กล้องสุบยาเส้นดินเผา ภาชนะดินเผาเนื้อแกร่งสมัยล้นช้าง ชิ้นส่วนสำริด และพระพุทธรูปศิลาที่สลักยังไม่เสร็จ ซึ่งเป็นหลักฐานสำคัญที่บ้านขัวล่อ นอกจากนี้ยังมีหลักฐานสำคัญขนาดใหญ่ คือ ธาตุภูดิน-ภูทอง ขนาดใหญ่ที่บ้านภูดิน ธาตุร้างใกล้ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านภูดิน เป็นสิ่งยืนยันความสำคัญของพื้นที่ โดยมีเส้นทางการค้าเชื่อมโยงความสำคัญแต่ละชุมชน จนถึงบ้านพลับ หลักฐานเหล่านั้นยืนยัน

ความสำคัญเส้นทาง มีความเป็นไปได้สูงที่ชุมชนน้อยใหญ่ ในระหว่างเส้นทางนั้น มีความสัมพันธ์กับการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้า และมีความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน ส่วนบ้านพลับปลายสุดของเส้นทางมีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่ม และเนินดิน ขนาดใหญ่ และมีแหล่งน้ำดื่ม แหล่งน้ำธรรมชาติที่เพียงพอต่อการตั้งถิ่นฐานของ ผู้คนในท้องถิ่นตลอดจนสามารถรองรับการ ชุมชุมของผู้คนหลากหลายชาติต่างภาษา และสินค้านานาชาติ ก่อนที่จัดแจง และกระจายสินค้าไปต่อยังชุมชนอื่น ๆ ทางทิศตะวันออก ได้แก่ บ้านผาไผ่ ท่าบ่อ เมืองเวียงคุก และเมืองพานพร้าว หรือ กระจายสินค้าลงไปสู่ทิศตะวันออกเฉียงใต้ผ่านบ้านเม็ก บ้านข้าวสาร ชำช่องเขาขาด บ้านส้มป่อย ถึงเมืองหนองบัวลำภู ซึ่งสามารถสะท้อนความสำคัญของเส้นทาง การค้าจากช่องเขาขาดบ้านกุดผึ้ง ถึงบ้านพลับได้เช่นกัน

จากการศึกษาในด้านลักษณะความสัมพันธ์ของผู้คน ตั้งแต่ช่วงต้น พุทธศตวรรษที่ 22 ถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 ผ่านแนวคิดคติชนวิทยา พบความสัมพันธ์ของชุมชนทั้งสองฝากฝั่งเทือกเขาภูพานได้อย่างชัดเจน โดย ผ่านการยึดถือประเพณีสงกรานต์พระพุทธรูปพาแดง ในช่วงประเพณีสงกรานต์ และการจุดบั้งไฟถวายในประเพณีบุญเดือนหก หรือประเพณีบุญบั้งไฟ

อย่างไรก็ดี เส้นทางการค้า และความสัมพันธ์ของผู้คนบนเทือกเขาภูพานนี้ มีสอดคล้องกับการศึกษาเรื่องราวของ ชาวไต ชาวไทย ชาวไทยลื้อ และกลุ่มชาติพันธุ์ ต่าง ๆ ใน ไทย สิบสองปันนา (Srisawat, 2014, p.117, p.200) และ การศึกษาของ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ (Srisawat, 2014, pp. 80-81) ใน 30 ชาติในเชียงรายได้กล่าวถึง ความสัมพันธ์ของผู้คนเช่นกัน อันมีลักษณะความสัมพันธ์ด้านต่าง ๆ ของกลุ่ม ชาติพันธุ์ ผ่านเส้นทางการติดต่อ เส้นทางการค้า และเรื่องราวความสัมพันธ์ของ ผู้คนบนเส้นทางพรมแดนเขาพระวิหาร ซึ่งเป็นเส้นทางการค้าระหว่างไทย-กัมพูชา (Krajaejun, 2013, pp. 35-37) ซึ่งมีลักษณะความสัมพันธ์ด้านต่าง ๆ ของกลุ่ม ชาติพันธุ์ ผ่านเส้นทางการติดต่อ เส้นทางการค้า เช่นกัน ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า ผู้คนชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่ตั้งถิ่นฐานระหว่างรอยต่อของเขตแดน หรือตั้งถิ่นฐาน

คนละด้านของภูเขา ทิวเขา หรือเทือกเขา ต่างก็มีการปะทะสังสรรค์วัฒนธรรม อันเกื้อกูลซึ่งกันและกัน มีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่ดี มีกิจกรรมทางความเชื่อ ศาสนา ร่วมกัน และอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

นอกจากนี้แล้วงานวิจัยชิ้นนี้ยังได้ พบประเด็นการศึกษาที่สำคัญ เช่น ศิลปกรรมพื้นถิ่น ประเพณีวัฒนธรรมที่โดดเด่น นิทานตำนาน ตลอดจนเรื่องของ กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ อันเป็นส่วนหนึ่งของพลวัตใน พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ของอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท ซึ่งอาจต้องมีการศึกษาวิจัยต่อไปในอนาคต

8. สรุปผลการวิจัย

เส้นทางจากช่องเขาขาดบ้านกุดผึ้งถึงบ้านพลับ มีความสำคัญในการ ติดต่อแลกเปลี่ยนสินค้า จนถึงการค้าขายที่มีกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ เข้ามา ในช่วง ตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ 22 เป็นต้นมา หรืออาจกล่าวได้ว่าก่อนเกิดภาวะสงคราม ที่มีการรบพุ่ง และในเวลาต่อมาเส้นทางในการศึกษาวิจัยครั้งนี้อาจกลายเป็น เส้นทางหนึ่งในการกำหนดยุทธศาสตร์ ทั้งลำเลียงกำลังพล และลำเลียงเสบียง หรือ สะสมเสบียงเพื่อเลี้ยงกองทัพ ซึ่งมีผลกระทบต่อการรบในศึกเจ้าอนุวงศ์ ช่วงปลาย พุทธศตวรรษที่ 24 จนส่งผลให้กองทัพเวียงจันทน์ต้องเร่งอพยพออกจาก การ ป้องกันด่านช่องข้าวสาร ส่วนอีกด้านหนึ่งสามารถสะท้อนให้เห็นถึงความอุดม สมบูรณ์ของทรัพยากร และแร่ธาตุ และลักษณะภูมิประเทศที่เอื้ออำนวยต่อการ ตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในบริเวณเทือกเขาภูพาน เขาภูพระบาท หรือ พื้นที่โดยรอบอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาทในปัจจุบัน ทั้งยังชี้ให้เห็นพัฒนาการ ทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่โดยรอบอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาทที่มีมา อย่างต่อเนื่องจากสมัยก่อนประวัติศาสตร์จนถึงปัจจุบัน

ตลอดจนได้พบความสัมพันธ์ของผู้คน ซึ่งปัจจุบันพบการตั้งถิ่นฐาน อยู่เคียงข้างกัน ต่างยอมรับในวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน อย่างไรก็ตามในส่วน อัตลักษณ์ เฉพาะกลุ่มก็ยังคงรักษาไว้ เช่น สำเนียงภาษา หรือรายละเอียดของการจัดงาน

ประเพณี หรืออาจกล่าวได้ว่า รักษาจุดร่วม สงวนจุดต่าง ภายใต้เงื่อนไขที่ให้การยอมรับซึ่งกันและกัน

9. กิตติกรรมประกาศ

นมัสการพระครูขันติ บุญโณवास พระดำรงค์ เขมจาโร พระสมเกียรติ อนังคโน พระอาทร อาทโร พระสง่า สุจิตโต พระมหาวิฑูชัย สุภัทโท ขอบพระคุณ คุณป๋มชัย เสนะบุตร ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ไสรัจ พิศพนวม ศาสตราจารย์ ดร.ขวลิท อธิปัตยกุล ดร.พงษ์ศักดิ์ อัครวัฒนากุล ดร.จิราพรณ เอี่ยมแก้ว มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรธานี ขอขอบคุณพนักงานพิทักษ์ป่าอุทยานแห่งชาติที่ ภธ.2 และภธ.3 (ภูพระบาท) อุทยานแห่งชาติภูหินจอมธาตุ-ภูพระบาท สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 1 (อุตรธานี) กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ขอขอบคุณผู้นำชุมชน ผู้ใหญ่บ้าน และคุณพอง บุตรศรี

References

- Asoko, V. & Phra Phawana. (2019). *History of the temple and village of Ban Phue District, Udon Thani Province* (Ban Phue District Sangha Edition). Udon Thani: Ban Phue Printing. (in Thai)
- Athipatyakul, C. (2015). *Simulation style of 161 Vietnamese craftsmen and a period in the northeastern region*. Isaan Buddhist Arts Learning Center. (in Thai)
- Chronicles of King Rama III, Volume 3. (1987). United Prachachacha. (in Thai)
- Fine Arts Department. (1998). *Bai Sema, Phra Phutthabat Bua Ban Group, Ban Phue District, Udon Thani Province*. Sararangsang Limited Partnership. (in Thai)

- Kingmanee, A. (Ed.). (2000). *Phu Phra Bat – The past tense combined with nature*. Printing Analysis. (in Thai)
- Kingmanee, A. (Ed.). (2000). *"Bhumi Nam": History and meaning of house names in Ban Phue District, Udon Thani*. Winit Printing. (in Thai)
- Krajaejun, P. (2013). *History of people on the border of Khao Phra Wihan*. Matichon. (in Thai)
- Manotum, H. (2009). *History of the capital of Vientiane, Volume 2: Capital of Vientiane during the Lao Lan Xang Kingdom* (2nd printing). Sisawat. (in Lao)
- Na Nakhon, P. (2006). *Miscellaneous history, including the writings "Academic Pillars" of Professor Dr. Prasert Na Nakhon*. Matichon. (in Thai)
- Na Thalang, S. (2005). *Folklore theory: Methodology for analyzing legends and folktales*. Academic Publication Project, Faculty of Arts, Chulalongkorn University. (in Thai)
- Phukhothin, U., Pratoomkaew, S., Saichart, T., & Intawee, P. (2022). Multiculturalism: Coexistence of communities based on the Buddhist interaction of Saraniyadhamma. *Journal of MCU Peace Studies*, 10(5), July–August. (in Thai)
- Punnotak, T. (M.P.P.). *Isaan stone inscription*. Mr. Pin Aksornkit. (in Thai)
- Senmany, K., Graboesky, V., Paphaphanh, B. Sengsoulin, B. & Xayasithivong, N. (2004). *Phun Viang during Chao Anu period*. Department of Lao Language-Literature, Faculty of Arts, National University: Education Printing Enterprise. (in Lao)

- Srisawat, B. (2014). *30 nations in Chiang Rai* (8th printing). Bangkok: Siam Review. (in Thai)
- Srisawat, B. (2014). *Thai Sipsongpanna, Volume 1* (4th printing). Bangkok: Siam Review. (in Thai)
- Thap, M. C. (1930). *Meeting on the suppression of the Vientiane Rebellion*. Printed at the Royal Cremation Ceremony of Chao Chom Manda M.R. Saeng, King Rama IV, Wat Benchamabophit: Sophonpipatthanakorn. (in Thai)
- Thitadhammo, M. & Leratpairaud, A. (2020). Cohabitation of the people in multicultural society in Thailand: A case study on multicultural society in Muang District, Chiang Mai Province. *Journal of MCU Ubon Review*, 5(3), 46-59. (in Thai)